

SZABÓ JÓZSEF JÁNOS

A HUNYADI-ÁLLÁS ÉS AZ ÁRPÁD-VONAL

A hazáját védő honvéd helytállása a Keleti-Kárpátokban nagyra értékelendő, mert olyan védelmi vonalat épített ki és védett, amelyet a második világháború folyamán nem tudtak áttörni, csak megkerülni.

Mindenekelőtt egy kis fogalomtisztázás szükséges: „A tábori erődítés egy adott terepszakasz tartós védelmének biztosítására műszakilag kiépített, az ellenálló-képességet fokozó elem. Legtöbbször a harcoló alakulatok építik ki, a rendelkezésükre álló és a helyszínen található anyagokból, sokszor harc közben, műszaki csapatok (árkászok, utászok) részvételével és a polgári lakosság esetleges igénybevételével.

Az állandó erődítés az adott terület tartós kézben tartásának biztosítására, az ellenséges csapatok szétbontakoztatására és hosszú idejű feltartóztatására szolgál. Többségük az úgynevezett államerődítés keretében évek munkájával, békében épült ki.¹

Többször olvasható az állás kifejezés is: „Az állás olyan, szélességben és mélységben tagozott és műszakilag megerősített [árok- és bunker] rendszer, amelyben a védelemre berendezkedett csapatok igyekeznek az előnyomuló ellenséget megállítani és támadó erejét megtörni.”²

A cím megtévesztő lehet, hiszen a Hunyadi-állás nem kapcsolódott közvetlenül Észak-Erdélyhez, azonban a Keleti-Kárpátok védelmi rendszerétől nem lehet elszakítani. Volt még egy gyakran emlegetett állás, a Szent László-állás, azonban ez sem Észak-Erdély területén lévő hágókon épült ki, hanem Kárpátalján. A Szent László-állás létrehozását az Árpád-vonallal egy időben kezdték. Azért jelölték ki, hogy az Árpád-vonal előtt legyen még egy terepszakasz,

hogy a támadók ne tudják közvetlenül támadni a fő ellenállási vonalat. Múszakilag megerősített, körkörösén védhető század-, illetve zászlóaljtámpontokból és reteszállásokból³ állt. A Hunyadi-állás az Északkeleti-Kárpátok hágóit lezáró erődítések legkülső vonala volt. Ez sem képezett összefüggő védelmi vonalat.

Az utóbbi években megszorodtak a Keleti-Kárpátok védelmi rendszeréről szóló írások, előadások. Ezek szinte kivétel nélkül az Árpád-vonalat emlegetik mint legendás magyar erődrendszert, ami a két világháború között kiépült nagy országerődítés volt és a Vörös Hadsereg nem tudta áttörni. Pedig az Árpád-vonal mindössze egy nagy országerődítési rendszer része volt. Helyesebb lenne a Kárpát-erődítés kifejezést használni, azonban ezt így túl bonyolultnak találják. Egyszerűbb az Árpád-vonal nevet használni az egész rendszerre.

Az Északkeleti- és a Keleti-Kárpátok erődítése a honfoglalás óta jelen volt az ország védelmével foglalkozók gondolataiban. Ezt a fontos védelmi tényezőt az ország, a Kárpát-medence védelme érdekében nem hagyhatták figyelmen kívül. Így volt ez a két világháború között is. Kárpátalja és Erdély területe ekkoriban két különböző státust képviselt. Kárpátalja nem volt a Szovjetunió része, az első világháború után ez a terület Csehszlovákia részét képezte, csak a müncheni egyezmény után vált Magyarország számára visszacsatolható országgrésszé. Először 1938-ban az első bécsi döntéssel került vissza az Ungvár–Munkács–Beregszász–Nagyszőlős-vonalig, majd – miután Hitler értésére adta a magyar ország-vezetésnek, hogy Szlovákiának önálló státust adott, de Kárpátalja nem kapott ilyen státust, tehát „el lehet foglalni” – a magyar királyi honvédség el is foglalta a területet.

Erdély esetében erre nem kerülhetett sor, hiszen Románia szövetségesünk volt, bár Erdély visszacsatolásáról a magyar politika nem mondott le. Erdély hovatarozásának kérdésében Magyarország is és Románia is Hitlerre számított. Ebben a csatározásban került vissza 1940-ben – a második bécsi döntéssel – Magyarországhoz Észak-Erdély, ezzel az ezeréves határok jelentős szakasza. Hozzákezdhetek tehát az ország keleti határainak megerősítéséhez. A magyar országerődítés tehát nemcsak az Árpád-vonalat jelentette. Ez az építkezés négy jól elkülöníthető szakaszra tagolódik:

Az első szakasz 1939-ben német kérésre, a Lengyelország ellen támadó Wehrmacht érdekében Kárpátalja átjáróit erődítésekkel kellett ellátni. A német kérésnek a revízió sikere érdekében nem lehetett ellentmondani. Mindezt kiegészítette, hogy 1939-ben Kárpátalja visszatértével napirendre került az Északkeleti-Kárpátokban húzódó határok erődítésének gyakorlati megvalósítása is. A Haditechnikai Intézet erődítési részlege Ungvárra települt és a vármegyeházán kialakított irodáiból irányította a honvédség hat hadiállományra emelt műszaki századának munkáját, amelyek a határőrizet számára szükséges infrastruktúra (határjelek, határvadász laktanyák, őrbódék, sorompók) kiépítése mellett Kárpátalja hágóit, járható völgyeit látta el műszaki akadályokkal, illetve építették, javították a meglehetősen elhanyagolt úthálózatot.⁴

Az erődítési részleg tervezői ekkor még a francia Maginot-vonalat tekintették a legkorszerűbbnek, ezért hasonló páncéltörő lövegállásokat terveztek, hosszú, zezugos alagutakkal és a személyi állomány részére nagy befogadóképességű óvóhelyeket, amelyekben a tiszta levegőt nagy teljesítményű szellőző berendezések biztosították. Egy ilyen ma is látogatható a kárpátaljai Felsőgereben község határában, amit ma úgy mutogatnak, hogy „ez az Árpád-vonal”. Pedig semmi köze nem volt hozzá. Még dokumentumfilm is készült róla 2018-ban, számos tévedéssel.⁵

A zömében lőréssel ellátott erődelemek megépítése is az 1-1 közérdekű munkásszázzal [A századokat az 5070/1939. ME. sz. kormányrendelet hozta létre. Egy század 4 szakaszból állt, legénysége 25-50 fő volt.] megerősített műszaki századok feladata volt.⁶

Az Árpád-vonal

■ Az erősítés második szakasza 1940 őszén – a második bécsi döntés után – a Keleti-Kárpátok védelmének kiépítése volt. A magyar királyi honvédség három (1.; 2. és 3.) hadseregének kellett volna Dél-Erdélyt visszafoglalni, azonban Kissármás és Kosna közötti határszűkület miatt Észak-Erdély és Dél-Erdély közötti távolság mindössze 70 kilométer volt, így a Dél-Erdély ellen készülő három magyar hadsereg bekerítésben harcolt volna. Ezt a honvéd vezérkar nem hagyta figyelmen kívül, ezért 1940 őszén–telén Hárosy Teofil vezetésével elkészült immáron az összefüggő erődrendszer terve, ami most már egy rendszerbe foglalta az Északkeleti- és a Keleti-Kárpátok teljes területének erősítését, a Dél-Erdély ellen készülő három hadsereg hátának védelmére. Ekkor jelent meg hivatalosan az „Árpád-vonal” elnevezés is.

A Kárpát-medence védelme szempontjából Dél-Erdély visszafoglalása kulcskérdés volt. A Haditechnikai Intézet erősítéssel foglalkozó szakemberei értékelése szerint „Erdélyt, vagy annak bármely részét, csak az tarthatta biztosan a kezében, aki a Kárpátok összes hágóját uralta. A magyar katonai vezetés ezért az ezeréves határok megerősítésével kívánt lehetőséget teremteni arra, hogy adandó alkalommal, más határszakaszon súlyt képezve, megtörhesse a román haderőt.”⁷

Megszületett az erősítés új (magyar) elmélete is. „A folyó háborúban az erősítések kudarca nem harcászati és haditechnikai okokra, hanem a rossz elméleti megközelítésre vezethető vissza. Csak védelemre épített erődrendszerrel háborút, de még csatát sem lehet nyerni” – írta Hárosy Teofil egy tanulmányában.⁸

A védelmi harc a védők sorozatos ellentámadásaira, meglepő manővereire épült. A túlerővel támadó ellenség ellátó rendszerét bénítottak meg azzal, hogy a járható irányokban előretörő ellenség utánpótlását egy völgyzárral megállítják, míg a támadó gyalogságot a völgyzárak között engedik tovább támadni. Ezáltal az utánpótlás nélkül maradt, bármilyen nagy létszámú ellenség sebezhetővé válik.

A járművel járható irányokat harckocsiárkokkal harckocsiakasztó gúlasorokkal, aknamezőkkel zárták le. A védelem alapja a körvédőképes és -köteles rajállás volt, aminek központi magja a közepes tüzérség telitalálatának is ellenálló bunker volt. Ezt a védők a minden irányba kiépített nyílt tüzelőállásokból vívták. Ezt az ellenség nem tudta rombolni, mert a bunker körül mindig maradt árok, gödör.

A völgyekben a járható utakat lezáró erődszázadok mögött határavadász zászlóaljok védekeztek és indítottak váratlan ellentámadást a lőszer nélkül maradt ellenséges csapatok ellen. A hegygerinceken határavadász portyázó századok tartották az összeköttetést és a hézagokon esetleg átszivárgó ellenséges gyalogság lőszerét ellövelték.

Székelyföld körkörös erősítése

■ A Kárpátok keleti, északkeleti szakasza erősítésének harmadik lépésében, 1943-ban került sor a Székelyföld körkörös erősítésére.

A magyar kormányzat Dél-Erdély visszafoglalásáról továbbra sem mondott le, azonban számolni lehetett a román haderő Dél-Erdélyből indított támadásá-

val is, ezért a Görgényi-havasok és a Hargita nyugati átjáróit, valamint a Sepsiszentgyörgytől délre lévő sík területet is védelmi építményekkel látták el. A harcokcsiarok és az azt biztosító gyalogság számára a bunkerek 1943 végére készen álltak, azonban nem volt katonai erő azok megszállására, így mindössze a leventék gyakorlatozását szolgálta.⁹

Háromszéknek a második bécsi döntéssel meghúzott határa Bölöntől a Baróti-hegység déli dombjai közt Előpatakknak tartott, mely községnél kelet felé kanyarodva, s az Illyefalva–Kökös–Bikfalva–Nagypatak–Zágon-tengely mentén továbbhaladva Komandótól keletre, a Lakóca 1777 méteres csúcsának térségében érte el a régi ezeréves határt.

A Keleti-Kárpátok északkeleti és keleti szakaszának átjárói el voltak már látva műszaki építményekkel, de az erdélyi belhatár (Észak- és Dél-Erdély között) jóformán védtelen maradt. A Kézdivásárhely–Sepsiszentgyörgy-szektor védelme mindössze a gyenge határvadász portyázó századok védelmére számíthatott. Nem volt különbség a helyzet a Székelyföld nyugati peremén sem. A Kolozsvártól nyugatra eső határszakasz sem volt kellőképpen megerősítve, azonban e területre – közelebb lévén az ország belsejéhez – könnyebb volt csapatokat ide irányítani veszély esetén.

A magyar katonai vezetés már a visszacsatolás után hozzákezdett a Székelyföld védelmének tervezéséhez, amit komoly elméleti előkészítés előzött meg, ami nem jelentett gyakorlati megvalósítást is.

„Ahol túlerejű ellenséges támadással megfelelő erőt szembeállítani nem tudunk, már békében kiépített erődrendszerekkel fokozzuk számbelileg alárendelt erőink elhárító képességét. ...Az elhárítás felépítéséhez el kell képzelnünk egy völgyzáró erődítés megtámadását. Az ellenség páncélos felderítő részei haladnak az élen. Ezeket le kell küzdeni, vagy legalábbis veszteségeket okozva, visszafordulásra kell kényszeríteni. Kellenek tehát útzárak és harcokcsiakadályok, valamint ezek pásztázásaira páncéltörő és élőcélok ellen hatásos fegyverek.”¹⁰

Kezdetben Sepsiszentgyörgy védelme jelentett prioritást, mert a Háromszéki-medence ebből az irányból könnyen lerohanható volt. A Tusnádi-szorosig lényegében semmilyen természeti akadály nem állta útját a támadónak. „A felderítés nyújtotta hézagok alapján elképzelhető, hogy az ellenség meg fogja kísérelni a völgyzárak erős páncélos kötelékek által való lerohanását. Jelentős mélységet kell tehát adni a páncélelhárításnak, a gyalogsági fegyverek tűzrendszereit pedig az ellenség felőli oldalon szélességben is kifejlesztve hézagmentesíteni kell tenni, akadályokkal pedig rohammentessé, hogy a páncélozott gépkocsikból kiszálló műszaki és gyalogos rohamjőrők támadásait visszaverhessék. A támadó páncélosok első lépcsőjében most már nehéz és legnehezebb harcokcsik is lesznek, ezek ellen a 35-40 mm-es páncéltörő ágyú csak kis távolságról és oldalazva ér el hatást. Egyes 8-10,5 cm-es űrméretű lapos rőppályájú lövegeket is be kell tehát osztani a páncélelhárító rendszerbe.”¹¹

Az Illyefalva–Kökös–Bikfalva képzeletbeli vonalon jól járható sík terep található. Itt húzódott a határ, vagy ahogyan akkor nevezték, a demarkációs vonal. A határon közvetlenül nem lehet erődíteni, mert az az ellenség közvetlen tűzhátasának van kitéve, ráadásul semmi nem marad rejtve a szeme elől. Ezért 6-10 kilométerrel hátrébb, a Sepsiszentkirály–Szotyor–Uzon–Lisznyó-vonalon kezdtek el a terephez jól illeszkedő, meglehetősen széles völgyzár építését. Sepsiszentkirály és Lisznyó hegyeinek lejtőin húzódtak, tehát az átkarolás ellen védve voltak. Mindkét település síkság felőli oldalán egy-egy önálló harcokcsi-

akadályt terveztek, amelyek csatlakoznak a síkságot védő két helységtámpont-hoz Uzonhoz és Szotyorhoz. A két helységtámpont között is harckocsiárok, aknamező és drótakadályok biztosították a gépesített és gyalogos csapatok lerohánása elleni védelmet.

1944. „Kárpát-védelem”

■ A Kárpátok erődítésének negyedik mozzanata. 1943 folyamán a hitleri merev vezetés kudarcot szenvedett, és az arcvonal fokozatosan közeledett Magyarország északkeleti határa felé. 1943 őszén a megváltozott külpolitikai koncepciónak megfelelően megváltozott a katonapolitika is. A Kállay-kormány elképzelése szerint a honvédségnek addig kellett kitartani a Kárpátok vonalán, amíg az angolszász haderő beérkezik a Kárpát-medencébe. Akkor a keresztény úri középosztály hatalma átmenthető lesz a háború utáni időre. Kállay Miklós miniszterelnök 1954-ben, New Yorkban született visszaemlékezéseiben a következőket írta: „...miután a Vörös Hadsereg eléri a Kárpátokat és azt tapasztalják, hogy a magyaroknak nincs támadó szándékuk, akkor Moszkvában »kétszer is meggondolják« mielőtt a honvéd védőállásokat frontálisan megrohanák. Számukra sokkal egyszerűbb és kevesebb idővesztéssel járna, ha a főellenség, a németek ellen a Kárpátoktól északra, a lengyel síkságon vagy délen, a román alföldön keresztül folytatnák offenzívájukat. Miért vesztegetnének idejüket feleslegesen a Kárpátok leküzdésével az oroszok, egy másodrangú hadszíntéren, amikor Magyarországot széles körben megkerülhetik és így időt és vért takaríthatnának meg.”¹²

A kormánynak ez az elképzelése a magyar hadvezetést arra készítette, hogy a völgyzárak vonalát védőállássá építse ki. A hadiakadémia hallgatói részletes szemrevételezése után, műszaki erők és közérdekű munkásszázadok [munkaszolgálatosok] bevetésével, megindult az úgynevezett „Árpád-állás” kiépítése. Ez lényegében földerődítés jellegű volt és kisebb csoportok, szakasztámpontok, óvóhelyek, megfigyelőállások építésére szorítkozott, vagyis a meglévő betonerdők (völgyzárak) közeit tábori erődítések beiktatásával védőállássá fejlesztették ki. Még ez sem volt teljesen összefüggő vonal, de az egész vonal tűzzel mindennél lezárható volt.

Egységes terv, pontos elképzelés nem volt, de nem is lehetett, mert nem volt rá idő. A tervezők és építők fantáziájára bízta az egyes irányokban épülő erődítést, ezért ma már szinte lehetetlen pontosan nyomon követni az 1944 nyaratól kialakult védelmi rendszert.

Az 1943-as „Kárpát-védelem” elgondolásakor határozták el az Árpád-vonal előtti hadműveleti előtér megerődítését. Erre a terep különösen alkalmas volt, mert a Kárpátok fő hegyvonulatának hágóit, azaz a magyar határt csak néhány irányból lehetett megközelíteni. Tekintettel arra, hogy a kérdéses terület már hadműveleti terület volt, civil munkaerőt nem, csak műszaki csapatokat és különleges munkaszolgálatos alakulatokat vettek igénybe az építéshez.

A hadműveleti előtér megerődítésére két állást hoztak létre. A Hunyadi-állás az Északkeleti-Kárpátok hágóit lezáró erődítések legkülső vonala volt. A Keleti-Beszékidekhez és a Máramarosi-havasokhoz vezető utakat zárta le a völgyek bejáratánál. Nem képezett összefüggő védelmi rendszert. Műszakilag megerődített támpontokból, völgyzárakból, műszaki zárakból és az azokat fedező fa- és földerődők, illetve reteszállások rendszeréből állt. Déli végpontja a Csorna Hora előtérben lévő Zabie, Mikulicsin és Jaremcsa helységek térsége volt, fontosabb

támpontjait a Javornik és a Gorgan előterében, a Tatár-hágó felé vezető úton Gyeljatynnál, a Toronyai-hágó előtt Zielonánál és a Vereckei-hágóhoz felvezető úton Sztrijnél építették ki. A Hunyadi-állás északi végpontja a Magura lábainál, az Uzsocki-szoros felé vezető völgyben Turka volt.

Ez a nehéz terep igen kedvező feltételeket nyújtott a védő félnek (magyar királyi honvédség), és megnehezítette a támadó (szovjet Vörös Hadsereg) helyzetét. A Hunyadi-állással és az Árpád-vonallal a Kárpátok átjárói védelmének teljes mélysége helyenként elérte a 40-50 kilométert is. Ráadásul ez a szokatlan védelmi mélység erdős-hegyes terepen épült ki.

Az Északkeleti-Kárpátok előhegyeiben a Hunyadi-állás a legfontosabb közlekedési utakat, irányokat lezáró helységtámpontok¹³ láncolata volt, amelyek között az összeköttetést gyalogos csapatok tábori erődtítései tartották. A Szent László-állást az országhatáron jelölték ki, ami első világháborús lövészárkokból és a hágókon a két világháború között kiépült műszaki akadályokból állt. A Szent László-állás 1943-ig nem kapott nevet, nem is számított külön vonalnak, a Keleti-Kárpátokban, az ezeréves határok mentén kijelölt felvételi állás volt.

Harcok az Árpád-vonalban és a Hunyadi-állásban

■ A Hunyadi-állás volt az első védelmi vonal, amit az 1. Ukrán Front bal szárnyának és a 4. Ukrán Frontnak, a visszavonuló csapatokat üldözve, menetből át kellett törnie. Grecsko vezérezredes így emlékezett az eseményekre:

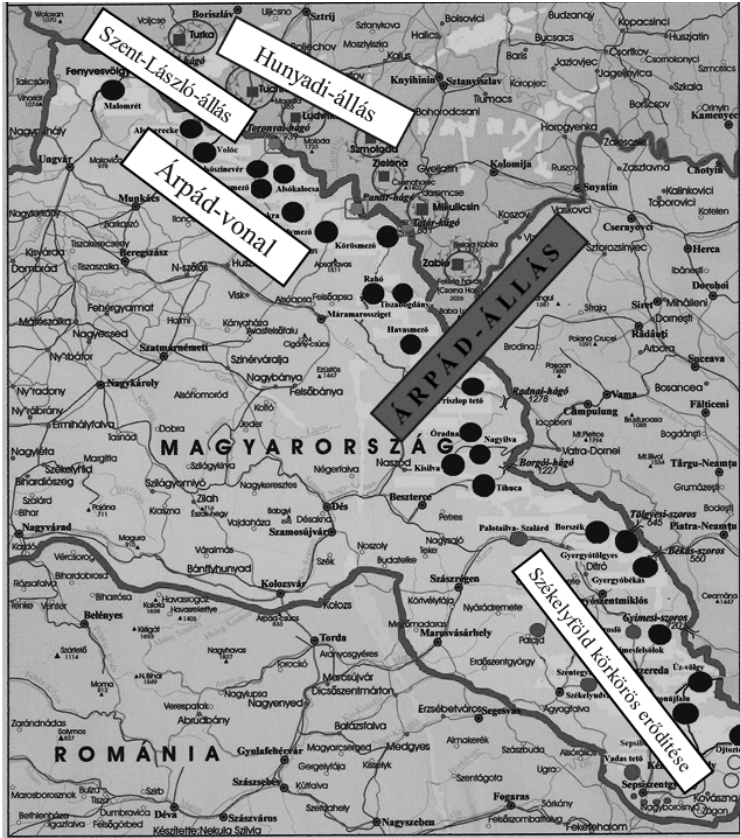
„Ahogyan csapataink előnyomultak a Kárpátok előhegyei közé, az ellenség ellenállása egyre fokozódott. A terep átszegdeltsége elősegítette az erős védelem előkészítését a 4. Ukrán Front csapatainak előnyomulási útvonalain. De az a szívósság, ahogyan csapataink a kivételesen nehéz viszonyok között támadtak, arra kényszerítette az ellenséget, hogy augusztus 6–12. között lassan visszavonuljon a Kárpátokhoz. Ennek ellenére csapatainknak azokat a kísérleteit, hogy augusztus 12–15. között a támadást tovább folytassák, nem koronázta siker. A 4. Ukrán Front magasabb egységei az eddig elért terepszakaszon megálltak.¹⁴

...augusztus közepén a 4. Ukrán Front csapatai ideiglenesen védelembe mentek át. A beállott hadműveleti szünetet a parancsnokok, a törzsek és a politikai szervek arra használták fel, hogy a személyi állományt, a fegyverzetet, a haditechnikai és szállítóeszközöket előkészítsék az erdős-hegyes terepviszonyok között rájuk váró új támadó feladatok megoldására.”¹⁵

Ahol a 4. Ukrán Front csapatait megállították, az a védelmi rendszer külső vonala, a Hunyadi-állás volt. Az Árpád-vonalat mindössze a Tatár-hágó mögötti körösmezői völgyzártnál érték el. A szovjet hadvezetés a Vörös Hadsereg 4. Ukrán Frontjának hiábavaló rohamait leállította, mert időközben megkezdődött a 2. Ukrán Front Iasi-Kisinyov térségében indított, a Kárpátokat délről megkerülő hadművelete. A 4. Ukrán Front nem rendelkezett annyi erővel, amennyi elegendő lett volna a Kárpátok 40-50 kilométer mély védelmi rendszerének leküzdéséhez.

Aprólékos, lassú hadműveletek sorozatára volt tehát szükség, hogy lekössék a Keleti-Kárpátokban harcoló magyar és német erőket. Az arcvonalt északi szárnyán a Vörös Hadsereg már túlhaladt a Keleti-Kárpátok vonalán, nem jött volna jól egy déli irányból indított német csapás a Berlin felé előnyomuló kötelékek hátába, elvágva az utánpótlási vonalaikat. A 4. Ukrán Frontnak aktív támadó tevékenységet kellett folytatnia, ami nem volt egyszerű feladat, mert... „A hegyes terepen való támadás a harctevékenységek egyik legnehezebb fajtája. Az igen

nagy mértékben összeszűkül és mélyen tagolt harcrend, a megnyúlt hadtápvonalak megnehezítik, néha pedig teljesen kizárják a frontális manővert, A hegyi folyók szűk völgyeiben levő hatalmas erődítések lehetetlenné teszik a frontális rohamokat. A támadás rendszerint így erdő borította hegyláncokon keresztül csak megkerülő manőver révén, úttalan vidéken, a megerődített körletek ki-kerülésével lehetséges.¹⁶

A Vörös Hadsereg meglehetősen felemás felderítési adatokkal rendelkezett a magyar határon létrehozott erődrendszerrel.

„...Támadásunk kezdetekor az ellenség kárpáti erődítéseinek rendszere az előhegyek északkeleti lejtőin keresztül húzódó, előretolt védővöből, a legfontosabb hadművelési irányokban létesített több közbeeső védelmi sávból, valamint a Kárpátok fő hegyláncán kiépített legfontosabb erődítmények rendszeréből állt – ez utóbbiak alkották az ellenség fő védelmi vonalát a Kárpátokban.”¹⁷

A. A. Grecsko könyve mindvégig sikeres szovjet előnyomulásról, az ellenség ellenlökéseinek sikeres visszaveréséről, lendületes támadásról, az ellenség elkeseredett, makacs ellenállásáról szól. Ha figyelmesen tanulmányozzuk a felszabadított, elfoglalt, az ellenségtől visszafoglalt, ideiglenesen feladott, majd eredeti helyzetként visszaállított helységek és tereppontok listáját, meglepő eredményt kapunk. Nem kell számolgatni, mert a harcok eredményét és tapasztalatait a szerző mindig összefoglalja:

„...Az 1. gárdahadsereg, a 18. hadsereg és a 17. gárdalövészhadtest 18 napos [szeptember 9–28.] támadásának fő eredménye az volt, hogy a csapatok átkeltek a Kárpátok fő hegyláncán, és elfoglalták a hágók körzetét. A Kárpátok nehéz teherviszonyai között a hadseregek csapatai 4-7 kilométeres mélységben nyomultak előre, s ennek során felhasználták a kevés hegyi ösvényt, gyakran pedig saját erükből és eszközeikkel új utakat építettek.”¹⁸

Tehát majdnem egy hónap alatt 4-7 kilométer. Ez nem igazán lendületes támadás. Pedig a hadműveletek nemcsak tessék-lássék módon folytak. A szovjet csapatokat jól felkészítették a hegyek között folytatandó harcra. Az augusztus közepétől szeptember 9-ig tartó hadműveleti szünet alatt az utánpótlást is kitűnően megszervezték, a csapatokat pihentették és feltöltötték. Nem leharcolt és kimerült haderő volt az, amely nem jutott előre az 1. magyar hadsereg védekező csapatainak arcvonalán. Akkor hogyan sikerült mégis eljutniuk az ország belsejébe? Grecsko tábornok erre is választ adott, mégpedig azzal, hogy mindvégig szemérmesen hallgat a 2. Ukrán Front Románia irányában elért sikereiről. Csak az összefoglalókban szólja el magát. „...A Kőrösmezőtől nyugatra és délre levő körzetben folytatott, kéthetes szívós harcokban az ellenség kimerült. Nagy veszteségeket szenvedett, ezért nem tudta megtartani a Kőrösmezői megerődített körzetet. Ennek következtében, valamint a 2. Ukrán Front csapatainak sikeres hadműveletei miatt – ezek délről megkerülték az 1. magyar hadsereget – az ellenség kénytelen volt megkezdeni csapatainak visszavonását Kőrösmező körzetéből Rahó irányába, és azon túl, Máramarossziget felé. A 17. gárdalövészhadtest alakulatai október 15-én áttértek az üldözésre. ...Október 18-án a 17. gárdalövészhadtest, az ellenség üldözése közben, elfoglalta a Tisza mellett fekvő Máramarosszigetet (Észak-Erdélyben). Ebben a körzetben került először közvetlen érintkezésbe bal oldali szomszédjával, a 2. Ukrán Front jobbszárny-csapataival”¹⁹

A 2. Ukrán Front centruma akkorra már Debrecent is elfoglalta, a bal szárny pedig, Bajánál, kijutott a Dunához. Tehát maga Grecsko tábornok is elismerte, hogy a magyar és német csapatok csak akkor vonultak vissza, amikor a 2. Ukrán Front dél felől bekerítéssel fenyegette a Keleti-Kárpátokban az Árpád-vonalat védő seregtesteket. Csak akkor bontakozott ki és nyert teret a 4. Ukrán Front támadása is. Tehát a 4. Ukrán Front nem áttörte az Árpád-vonalat, hanem a bekerítés veszélye miatt visszavonuló magyar 1. hadsereget követve vette birtokba az üresen hagyott állásokat.

Az Árpád-vonal völgyzáraiból és állásaiból visszavonuló csapatok utóvédharcai során megkezdődött a magyar haderő felbomlása. A sikertelen kiugrási kísérlet, a nyilas hatalomátvétel, az ország jelentős területének elvesztése, a csapatok német vezetés alá helyezése valóban demoralizálta a magyar csapatokat. A magyarok iránti szimpátiával egyáltalán nem vádolható mű, *A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945* 4. Kötete²⁰ így foglalta össze a Kárpátokban 1944 őszén folytatott hadműveleteket:

„...A debreceni hadművelet idején a 2. és a 4. Ukrán Front szorosan együttműködött. A 4. Ukrán Front csapatai, amelyek szeptember 9-én kezdték meg a kárpát-ungvári hadműveletet, a hónap végére elérték a szovjet–csehszlovák határt, elfoglalták a Radnai- és az Orosz-hágót, majd folytatták a támadást. A csapatok feladata októberben az volt, hogy átkeljenek a Kárpátokon, és elérjék Ungvár és Munkács körzetét.

De október első felében a 4. Ukrán Front csak jelentéktelen sikereket ért el. Az ellenség, kihasználva a védelemre alkalmas erdős-hegyes terepet és a hágók-

ban létesített erős műszaki létesítményeket, szívósan ellenállt. A jobb szárnyon harcoló 1. gárdahadsereg (parancsnoka Grecsko vezérezredes) október 18-án kénytelen volt abbahagyni a támadást. Ezalatt a front közepén támadó 18. hadsereg [parancsnoka Zsuravljev altábornagy] jobbszárny-hadtteste megkerülte az Uzsok-hágót, a Sztavnojéra [Fenyvesvölgy – Sz. J. J.] mért csapással elvágta a hágóhoz vezető utat, s az ellenséget visszavonulásra kényszerítette. A hadsereg balszárny-hadtteste elfoglalta a Vereckei-hágót, és néhány kilométert előrenyomult déli irányban. A front bal szárnyán a 17. önálló gárdalövészhadtest [parancsnoka Gasztyilovics vezérőrnagy] október 14-ig eredménytelenül harcolt Kőrösmező környékén. Az ellenség azonban október 15-én megkezdte csapatai visszavonását, minthogy a 2. Ukrán Front csapatai elérték Debrecen és Nyíregyháza körzetét, és ez komolyan veszélyeztette az 1. magyar hadsereg hadtápját. ...Ezért a német parancsnokság meggyorsította ennek a hadseregnek a visszavonását²¹

A 2. Ukrán Front csapatai Észak-Erdélyben

■ A 2. Ukrán Front csapatai a romániai hadművelet befejezése után, szeptember végén Észak-Erdélyben elérték a Priszlop-hágó–Marosvásárhely–Kolozsvár déli körzete vonalat, a háború előtti román–magyar határ délnyugati szakaszát és a román–jugoszláv határt. Az arcvonal kiterjedése 800 km volt. A front állományába 54 hadosztály 750 harckocsi és rohamlőveg, 10 200 lőveg és aknavető, valamint 1100 repülőgép tartozott.

A 2. Ukrán Fronttal szemben a német „Dél” hadseregcsoport védett. Kötelékébe tartoztak a német 8. és 6. hadsereg maradványai, a magyar 2. hadsereg, valamint az „F” hadseregcsoport három hadosztálya, összesen 31,5 hadosztály, 300 harckocsi, 3500 lőveg és aknavető, továbbá 550 repülőgép. A 2. Ukrán Fronttal szemben Észak-Erdélyben és Magyarországon védekező „Dél” hadseregcsoporthoz tartozó valamennyi hadsereg hadművelési felépítése [a 6. hadsereget kivéve] egyetlen lépcsőből [védelmüknek nem volt második vonala, sem tartaléka] állt.

Szovjet katonák a magyar védelemről

■ A Kárpátokban 1944-ben a magyar katona már a hazáját védte. A két világháború közötti időszakban ezt a terepet készítette elő a harcra. A hadszíntér előkészítésének történetét dolgoztam fel *Az Árpád-vonal* című könyvemben, és most ez a könyv is az ország székelyföldi határainak védelmi célú előkészítését taglalja. Székelyföld területén a román átállás miatt nem került sor nagyszabású védelmi harcokra, mert azt a bekerítés veszélye miatt fel kellett adni. A védelemhez szükséges berendezések sem készültek még el teljesen. Az erődítmények védelmére szánt Székely Határőrség még nem volt teljesen kiképezve.

Arról, hogy ezek az erődítések hogyan állták volna meg a helyüket – ha elkészülnek, és a védői is készen állnak a harcra –, nincs tapasztalatunk, kivéve a Maros szorosának védelmét. A Kárpátalján az 1. magyar hadsereg által vívott harcokról ellenben számos leírás maradt fenn. Például a szovjet 1. gárdahadsereg parancsnokának, Andrej Antonovics Grecsko vezérezredesnek a *Kárpátokon át* című memoárja. Ebből figyelmes és hozzáértő olvasó kiolvashatja, hogy a Vörös Hadsereg sehol nem tudta áttörni az erődrendszert. Völgyzárait csak akkor tudták birtokba venni, miután Románia átállását követően a visszavonuló magyar csapatok kiűrték azokat.

Még folyt a háború, amikor tanulmányozták a Kárpátok magyarországi szakaszán kiépített védelmi rendszert, és próbálták megérteni a szovjet csapatok sikertelenségének okát. A katona számára a legnagyobb elismerés az ellenség elismerése. Álljon tehát itt a magyar műszaki katona legszebb elismerése két szovjet szerző tollából. A szovjet *Haditechnikai magazin* 1945. évi 5–6. összevont számában bemutatták az Árpád-vonal kárpátaljai völgyzárainak építményeit. [Военно-инженерный журнал, №5–6, 1945 г., Инженер-капитан О. ИГНАТОВ, Капитан А. КУЗНЕЦОВ: Инженерное оборудование местности на линии «Арпада» Magyarul: O. Ignatov mérnök százados – A. Kuznyecov százados: *Műszakilag berendezett terep az Árpád-vonalban*. Haditechnikai magazin 1945. 5–6. sz.]²²

„Az Árpád-vonal (a Kárpátokban) minden idők erődítési építményekkel legjobban berendezett védelemi terepszakasza volt – mind a tűz, mind a személyi állomány védelme, mind a mozgás akadályozása szempontjából. Masszív kazamatákat a tűzfegyverek számára az ellenég felőli oldalon nem építettek, mert az erdős-hegyes terepen ennek nem is lett volna értelme. Az ellenség csapatainak felépítése, fegyverzete [gépesített lövészcsapatok – SZ. J. J.] azt eredményezte, hogy a terep a védekező félnek kedvezett.

Az élőerő és a tűzfegyverek számára készített védelmi építmények aránya az Árpád-vonalban 2:1 volt. Minden védelmi csomópont és támpont kiváló minőségű vasbeton és föld-fa bunkerekből állt, hogy megvédje az élőerőt és az anyagi készleteket. Minden támpont és védelmi csomópontrendszer általában minimális vasbeton és föld-fa védelmi építménnyel rendelkezett.

...A magyarok az erődítmény minden elemét aprólékosan, művészi színvonalon építették ki. Minden elem – mint utóbb kiderült – szabvány szerint készült, előre megtervezett szabványos tervrajzok alapján dolgoztak.

Amellett, hogy minden védelmi csomópont az állandó védelmi építményekre épült, fedett lövészárkok és összekötőárkok, bunkerek, nyílt tüzelőállások, föld-fa óvóhelyek, lőszerraktárak stb. bonyolult rendszere volt. Ezen elemeknek a természetben való elrejtésére igen nagy találékonyságot tapasztalhattunk.”

Hans Friessner vezérezredes, a német „Dél” hadseregcsoport parancsnoka memoárjában²³ lesújtóan nyilatkozott a magyar csapatok teljesítményéről, többek között őket okolta a háború elvesztéséért. Ennek ellenére meglepő lelkességgel szólt a Keleti-Kárpátok védőiről. Eltúlozta ugyan a német csapatok ott betöltött szerepét, de elég, ha mi tudjuk: az Árpád-vonalat nem németek építették, és nem német csapatok védték.

„...A szövetséges csapatok, szívósan védekezve a hágókon, hetekig tartják a legfontosabb átjárókat. ... Az Ojtozi-, a Gyimesi-, a Békás- és a Tölgyesi-szoros, valamint a Borgói- és a Radnai-hágó – de különösen az említett négy szoros – hosszú évek múltán is tanúskodik az akkor szeptember–októberben vívott, elkezeredett harcokról.

...Magyarok és németek tudják, sok, nagyon sok függ helyzetüktől éppen ezen a fronton, melynek összeomlása beláthatatlan következményekkel járna Erdélyben harcoló bajtársaikra.... Vállvetve harcolnak hát, olyan szívóssággal és bátorsággal, amely a legnagyobb elismerésre méltó. A Wehrmacht jelentésekben többször is név szerint említik a hősiesen harcoló katonákat, mint például ... a magyar 21. határ vadász-zászlóalj, melynek Brambring nevű főhadnagya, az egyik hegyiüteg előretolt figyelőjeként, tíz katonájával tartja az egyik döntő fontosságú magaslatot a túlerőben lévő ellenséggel szemben.

...Hiába az ellenséges támadóerő számszerűleg sokszoros fölénye, az erdélyi hadszíntér keleti arcvonalán minden támadás megtörik. Rövid szünet után, szeptember 22-én a szovjetek újra kezdik támadásukat a tordai arcvonalszakaszon, át-törési kísérleteik azonban itt is meghiúsulnak. Szeptember 25-én kifulladás a szovjet offenzíva! Kelet-Magyarországon nem sikerült áttörni az arcvonalat.”²⁴

A második világháborúban küzdött magyar katonáról csak az évtizedekig sulykolt megállapítások élnek a köztudatban: „rosszul felszerelt, rosszul kiképzett,” „fasiszta, németbérenc,” „tehetetlen, gyáva, feláldozott hadsereg,” „utolsó csatlós” stb. Pedig a gyengén felszerelt, nehézfegyverzettel alig ellátott, sokszor megoldhatatlan feladat elé állított magyar honvéd semmivel nem volt rosszabb katona, mint a német vagy a szovjet. A hazáját védő honvéd helytállása a Keleti-Kárpátokban nagyra értékелendő, mert olyan védelmi vonalat épített ki és védett, amelyet a második világháború folyamán nem tudtak áttörni, csak megkerülni. Vannak, akik azonnal kontráznak: mit értek vele, megkerülték! Igen, így is fel lehet fogni, az összes többi erődvonalat azonban át is törték!

Az pedig, hogy a Vörös Hadsereg nem akarta volna áttörni az erődvonalat, nem igaz. A szovjet Legfelsőbb Főhadiszállás direktíváiból egyértelműen kiderül: mindent elkövettek annak érdekében, hogy ne kelljen megkerülni, mert az rendkívül nagy idő és anyagi veszteséget jelentett.

■ JEGYZETEK

1. *Magyarország a második világháborúban*. Lexikon. PETIT REAL Könyvkiadó, Bp., 1997.
2. <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/szotar.php?szo=V%C3%89D%C5%90%C3%81LL%C3%81S&offset=48&kezdobetu=V> (Letöltve: 2024. 05. 13.)
3. A reteszállás olyan előre kiépített vagy kijelölt védőállás, ahol a védőnek az arcvonalat (peremvonalat) áttört ellenség támadását meg kell állítania. A fő ellenállási öv része. Lásd: *Magyarország a második világháborúban*, 385.
4. HL Tgy. 3055. Laborc Gyula: *Katonaéletem 1931–1945*.
5. Az Árpád-vonal <https://www.youtube.com/watch?v=RFfCckdhrj8> (letöltve 2024. 05. 09.)
6. Damó Elemér: *Hetvenöt év a honvédség szolgálatában*. Memoár. I. 156–172. (Kézirat a szerző birtokában.)
7. *Szombathelyi Ferenc vezérezredes vezérkari főnök memoranduma 1943 februárjában*. In.: Szinai Miklós – Szűcs László: *Horthy Miklós titkos iratai*. Bp., 1965. 349–350.
8. Hárosy Teofil: *Állandó erődítés a jelen háborúban*. Magyar Katonai Szemle 1941. 11. sz. 281–289.
9. Szabó József János: *Szekélyföld körkörös erődítése 1940–44*. Tortoma Kiadó, Barót, 2014.
10. Varró László: *Országerődítés*. MKSZ 1940. 1. sz. 67–72. (A továbbiakban: Varró)
11. Varró 67–72.
12. Gosztonyi Péter: *Magyarország a második világháborúban*. Róma, 1986. 183.
13. A védelemre kijelölt helységeket lövészárkokkal, harckocsiakadályokkal, aknamezőkkel, gyalogság elleni drótkadályokkal vették körül, a házakat és pincéiket megerősítették és előkészítették a helység harcra. E településeken gyalogos csapatok rendezkedtek be körkörös védelemre.
14. A. A. Grecsko: *A Kárpátokon át*. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1977. (A továbbiakban Grecsko)149.
15. Grecsko 83.
16. Grecsko 78.
17. Grecsko 79.
18. Grecsko 216.
19. Grecsko 218.
20. *A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945*. IV. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1966.
21. Uo. 213–218.
22. <http://vkarpatah.com.ua/zakarpatе/inzhenernoе-oborudovanie-mestnosti-na-linii-arpada.html> Letöltve: 2013. 09. 16. (Fordította: Szabó József János)
23. Hans Friessner: *Árulások, vesztett csaták*. Co-Nexus Print-teR Kiadó, Bp., 1992. 120. (A továbbiakban: Friessner)
24. Friessner 122.